

УДК 378.147:0113-051:81'243

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.2.24>**Г. В. Поліщук**

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри германських мов та методик їх навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАЖЛИВІСТЬ КРОСКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТУ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті автором запропоновано аналіз кроскультурного контексту конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки як фактор формування їхньої конфліктологічної компетентності. Метою роботи є визначення особливостей кроскультурного контексту конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Наведено тлумачення ключових понять роботи: «культура», «культурний потенціал», «кроскультурний контекст». Установлено вісім складників процесу кроскультурної комунікації. Визначено, що подолання лише мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективного кроскультурного спілкування. Доведено, що майбутні учителі іноземних мов мають бути готові долати не лише мовний, а й культурний бар'єр, який у роботі визначено як сукупність національно-специфічних компонентів культури, що створює її унікальність, але водночас і проблеми міжкультурної комунікації. У статті окреслено проблемні зони культури, які мають бути враховані у процесі кроскультурної підготовки, що полягає у формуванні в майбутніх учителів нової культурної свідомості – здатності зрозуміти інший спосіб життя під час контактів з іншою культурою, іншими цінностями, по-новому переглянути власні цінності і відмовитися від наявних стереотипів. Установлено, що використання активних методів навчання (дискусій, інструктажів, ділових ігор, моделювання, кроскультурних співбесід, аналізу етнокультурних ситуацій, міжкультурних тренінгів, методу моніторингу й діагностики) дає змогу майбутнім студентам повноцінно зануритися в активну контрольовану міжнаціональну взаємодію. Підтверджено позитивний вплив «культурних сенсibilізаторів» на результати кроскультурної підготовки. Доведено, що в результаті урахування кроскультурного контексту конфліктологічної підготовки майбутніми учителями іноземних мов усвідомлюються відмінності у вітчизняній та іноземній культурах, що сприяє зниженню рівня їхнього етноцентризму та формує кроскультурну грамотність і компетентність.

Ключові слова: конфліктологічна компетентність, культура, кроскультурний контекст, майбутні учителі іноземних мов, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасному етапу розвитку українського суспільства притаманне усвідомлення його нероздільного існування з освітою, адже це одна система, що чітко простежується у парадигмі педагогічних досліджень сьогодення, оскільки цілком зрозуміло, що будь-які проблеми, конфлікти, з якими стикається суспільство, мають істотний вплив на стан та розвиток сфери освіти, яка реагує на суспільні й цивілізаційні виклики. Науковці впевнені, що саме сфера освіти спроможна і зобов'язана здійснювати істотний вплив на розвиток відповідних тенденцій у суспільстві, підтримувати чи, навпаки, гальмувати їх, знаходити специфічні можливості розв'язання глобальних чи локальних соціальних проблем, запобігати небажаному розвитку подій [8, с. 110; 3, с. 264]. Саме тому вважаємо, що забезпеченню належного рівня конфліктологічної підготовки майбутніх фахівців системи освіти через формування їхньої конфліктологічної компетентності необхідно при-

ділити максимум уваги у закладах вищої освіти України у зв'язку із конфліктним середовищем як соціуму, так і закладу вищої освіти. У цьому контексті особливої уваги заслуговують майбутні вчителі іноземних мов, адже саме вони мають чітко усвідомлювати мовні та культурні бар'єри у спілкуванні, мають донести до учнів взаємозв'язок, взаємовплив та взаємодію мови і культури, показати, як «інша» культура через мову впливає на поведінку, світосприйняття людини, здатність зрозуміти інший спосіб життя під час контактів з іншою культурою, іншими цінностями. Отже, пріоритетним напрямом конфліктологічної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов вбачаємо його здатність до засвоєння стандартів іншої культури, водночас у контексті міжкультурного/кроскультурного спілкування, де комунікація є сукупністю механізмів зіткнення культур, його здатність до захисту національної самобутності та ідентичності, що є надзвичайно важливим у сучасному глобалізованому просторі.

Незважаючи на те, що різні аспекти вивчення проблеми міжкультурного спілкування, подолання мовних та культурних конфліктів вже були у фокусі досліджень багатьох науковців [9; 6; 7; 11; 1; 10 та інші], важливості кроскультурного контексту у конфліктологічній підготовці саме майбутніх учителів іноземних мов не було приділено достатньо уваги у сучасній парадигмі педагогічних досліджень, отже, актуальність цієї проблеми не викликає сумнівів.

Мета статті. Метою роботи є визначення особливостей кроскультурного контексту конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов як першочергового фактору формування їхньої конфліктологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду вищевикладеного, необхідно уточнити базові поняття, сформулювати основні принципи та надати визначення ключовим поняттям. По-перше, оскільки поняття «культура» знаходиться в центрі уваги майже всіх гуманітарних наук (філософії, культурології, лінгвістики, психології, соціології та педагогіки) протягом декількох століть, досить важко надати єдине визначення цьому поняттю. Отже, за С.Г. Тер-Мінасовою, обмежимося коротким оглядом: латинське слово *cultura* вживалось як сільськогосподарський термін – «обробка», «обробка землі людиною». Потім відбулося розширення його значення, і воно почало означати і процес, і результат обробки землі, поки римський оратор і філософ Марк Тулій Цицерон не використав його у переносному значенні – як обробіток розуму людини у процесі виховання та навчання. Це витіснило первинне значення цього слова, і було визначено три основних способи існування культури: 1) «інтеріорна» суспільна свідомість людей (як ідейно-теоретичний, так і суспільно-психологічний рівні); 2) прояв її у поведінці та діях; 3) «опредмечені» результати діяльності (як матеріальні, так і духовні) [9, с. 9–10].

На сучасному етапі розвитку суспільства та науки дослідники, виходячи з такого розуміння культури, наголошують на розгляді кроскультурного потенціалу людини, який може бути представлений як досвід кроскультурної діяльності, кроскультурної взаємодії, що забезпечує взаєморозуміння та взаємодію культур, а реалізація кроскультурного потенціалу сприяє розвитку культури [6, с. 13]. Кроскультурний потенціал, на думку науковців, є важливою частиною культурного потенціалу людини, що включає в себе закріплений у певній знаковій системі досвід культурної діяльності, сукупність позитивних результатів культурної діяльності, які виступають умовою подальшого розвитку культури, що є надзвичайно важливим, на нашу думку, для майбутніх учителів іноземних мов, оскільки саме вони здатні розширювати культурний простір (як свій, так і

учнів) через засвоєння цінностей іншої культури. Важливо нагадати, що кроскультурний потенціал особистості змінюється протягом життя під впливом набутих знань та досвіду кроскультурної діяльності людини [6, с. 14], що може спричиняти певні труднощі у спілкуванні, а також, без сумніву, диференційований характер набору культурних цінностей у різних культурах, нечіткість конфігурації соціальних відносин тощо [4, с. 55], що має бути враховано під час аналізу конфліктних ситуацій міжкультурного спілкування. Також вважаємо, що майбутніми учителями іноземних мов у процесі конфліктологічної підготовки мають бути враховані вісім складників процесу комунікації, тією чи іншою мірою зумовлених культурою, що виділені Т.Н. Персиковою у роботі «Межкультурная коммуникация и корпоративная культура» [4, с. 25–27]: 1) відносини – психологічні стани, що зумовлюють дії людини; 2) стереотипи – наділення людей певними якостями та характеристиками на основі приналежності до певної культурної, професійної, вікової чи гендерної групи; 3) соціальна організація культури; 4) спосіб мислення (спосіб вираження думки) та методи аргументації; 5) соціальні ролі та пов'язані з ними норми поведінки, зумовлені культурою; 6) мова іншої країни; 7) сприйняття простору – важливий фактор у комунікативному процесі; 8) ставлення до часу, що впливає на людські відносини. Звідси випливає, що подолання лише мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективного спілкування між представниками різних культур. Саме тому майбутні учителі іноземних мов мають бути готові долати і культурний бар'єр як сукупність національно-специфічних компонентів культури, що створює її унікальність, але водночас і проблеми міжкультурної комунікації. Проблемні зони культури представлені дослідниками таким переліком: 1) традиції, обряди, звичаї; 2) побутова культура, пов'язана із традиціями; 3) повсякденне спілкування (звички представників культури, що прийняті в певному соціумі спілкування), а також пов'язані з ним мімічний та пантонімічний коди, що використовуються носіями певної лінгвокультурної спільноти; 4) національні картини світу, що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури; 5) художня література, що відображає культурні традиції того чи іншого етносу [7, с. 134–135]. Отже, усе вищевикладене має становити кроскультурну основу конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у процесі їхньої професійної підготовки, зокрема під час формування їхньої конфліктологічної компетентності (під якою розуміємо інтегроване особистісне утворення, що базується на системі наукових знань про конфлікт, уміннях, практичному досвіді вирішення конфлікту, які цілеспрямовано

розвиваються в таких контекстах конфліктологічної підготовки закладу вищої освіти, як кроскультурний, комунікативний і внутрішньоособистісний [5, с. 13]). Звідси випливає, що саме кроскультурний контекст конфліктологічної підготовки закладу вищої освіти має першочергове значення, адже, як свідчать результати досліджень, по-перше, викладання мови означає просування закладеної в ній культури народу – носія цієї мови [9, с. 285], по-друге, майбутній учитель повинен учитися бути уважним до проявів чужої культури, готовим спокійно зафіксувати і прийняти культурні розбіжності, що існують (на рівні побутової культури, професійного спілкування, моделей поведінки), бути здатним знайти спільну мову, не намагаючись переробити все на свій лад. Мета кроскультурної підготовки, за переконанням науковців, полягає у формуванні в майбутніх учителів нової культурної свідомості – здатності зрозуміти інший спосіб життя під час контактів з іншою культурою, іншими цінностями, по-новому переглянути власні цінності і відмовитися від наявних стереотипів, тобто засвоїти «культурні стандарти» іншої культури, постійно переусвідомлюючи власну [1, с. 205–206; 11, с. 51]. Завдяки цьому навчання іноземних мов розглядається автором як процес створення певних умов, що дають можливість студентам усвідомити відмінності у вітчизняній та іншомовній культурах, сприяють зниженню рівня їхнього етноцентризму, формуванню кроскультурної грамотності і компетентності. Дослідник наголошує на використанні у практиці полікультурного навчання з метою формування в майбутніх учителів іноземних мов кроскультурної компетентності таких активних методів навчання: дискусій, інструктажів, ділових ігор, моделювання, кроскультурних співбесід, аналізу етнокультурних ситуацій, міжкультурних тренінгів, методу моніторингу й діагностики, які дають змогу повноцінно зануритися тим, хто навчається, в активну контрольовану міжнаціональну взаємодію. Продуктивні методи, на думку О. Дем'яненко, дають змогу розгорнути міжнаціональні проблеми в динаміці і надають можливість учасникам прожити необхідну кількість часу в конкретних ситуаціях міжнаціональної взаємодії. За допомогою ефективних методів навчання формуються навички міжнаціонального спілкування і взаємодії, розвиваються та формуються впевненість у собі, здатність до гнучких відносин, а головне – здатність до розуміння [2, с. 170–171].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що однією з основних умовою формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі кроскультурної підготовки є використання, за Т. Шиян, «культурних сенсibilізаторів» у роботі зі студентами. Це навчальні матеріали, які базуються на відборі релевантних зразків поведінки в

різних їх інтерпретаціях. Студентам бажано пропонувати прочитати опис епізоду, головними героями якого є представники різних культур (наприклад, опис ділових переговорів між німецьким бізнесменом та його японським партнером), вибрати одну з декількох інтерпретацій цієї ситуації, прочитати коментар експертів щодо кожної можливої інтерпретації. Автор вважає, що результатом кроскультурної підготовки є зміни у поведінці під час взаємодії з іншими культурами, коли набуті знання перетворюються в активні дії. У такому контексті, на переконання автора, важливого значення набувають навчальні інструменти (способи, які людина використовує для упровадження принципів в активні дії); тренувальні вправи, які спрямовані на розширення самосвідомості, надають можливість упровадити вміння в дії. Основним принципом підготовки, як вважає Т. Шиян, є дотримання такого навчального циклу: 1) виконання завдання; 2) обговорення результатів виконаного завдання; 3) висновок; 4) застосування набутих умінь у виконанні наступного завдання [10].

Отже, кроскультурний контекст конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов полягає в розвитку обізнаності студентів щодо культурних розбіжностей різних народів світу, умінь висловлювати свої думки та почуття щодо цих розбіжностей; відборі релевантних зразків поведінки в конкретних ситуаціях; здатності знайти спільну мову з представниками різних культур, світоглядів, релігій; умінь оцінювати власний досвід у конфліктній ситуації та використовувати його в майбутній професійній діяльності тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проблему формування кроскультурного контексту у процесі конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов розглянуто у зв'язку із формуванням їхньої конфліктологічної компетентності. Вважаємо, що освітній процес у закладі вищої освіти має бути спрямований не лише на оволодіння студентами програмними вимогами, адже подолання лише мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективного спілкування між представниками різних культур, а й на формування готовності долати і культурний бар'єр як сукупність національно-специфічних компонентів культури, що мінімізує проблеми майбутньої міжкультурної комунікації. Враховуючи те, що сучасне суспільство потребує всебічно розвиненої, високоморальної особистості, фахівця, професійна діяльність якого постійно знаходиться в кроскультурному глобалізованому контексті, результатом кроскультурної підготовки майбутніх фахівців мають бути зміни у поведінці під час взаємодії з іншими культурами, коли набуті знання перетворюються в активні дії, усвідомлюються відмінності у вітчизняній та іншомовній культурах, що сприятиме зниженню рівня етноцентризму студентів,

формуванню кроскультурної грамотності і компетентності.

Перспектива подальших наукових досліджень полягає у поглибленні вивчення кроскультурного контексту як фактору формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Також важливе значення може мати вивчення взаємозв'язку стресу, пов'язаного з непевністю умов сьогодення, та рівнів сформованості конфліктологічної компетентності молоді на основі внутрішньоособистісного та комунікативного контекстів конфліктологічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Список використаної літератури:

1. Дем'яненко О. Формування кроскультурної компетентності в процесі підготовки майбутнього викладача іноземної мови. *Наукові записки. Сер.: Філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (2). С. 203–206. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_2/statii/48.pdf.
2. Дем'яненко О. Формування кроскультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6 (Ч. 1). С. 167–172.
3. Оришин Л.С. Вплив стресу сьогодення на планування майбутнього та ціннісні орієнтації сучасної молоді. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна* № 1. 2014. С. 260–268.
4. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура : учебное пособие. М. : Логос, 2002. 225 с.
5. Поліщук Г.В. Теоретичні та методичні засади формування конфліктологічної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки : автореф. ... докт. дис. : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2021. 39 с.
6. Рошупкин В.Г. Соотношение социального, культурного и кросс-культурного потенциалов субъекта. *European Journal of Education and Applied Psychology. Scientific journal*. № 2, 2019. С. 11–14.
7. Рябова М.В. Межкультурная коммуникация как совокупность механизмов столкновения культур. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, № 3 (7) 2010. С. 134–136. URL: <http://www.gramota.net/editions/2.html>
8. Скотна Н., Стець В. Напрямки та шляхи оптимізації системи вищої освіти в дискурсі формування національної еліти. *Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2 червня 2017 р., м. Київ. Вступне слово В.І. Рябченка. Київ, 2017. С. 109–118.
9. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. М. : АСТ: Астрель, Хранитель, 2007. 286 с.
10. Шиян Т.В. Крос-культурна підготовка студентів у вищих навчальних закладах. «*Advanced Technologies of science and education*» : матеріали XIV Міжнарод. наук. інтернет-конф. (Київ, 19-21 квітня 2018 р.). URL: <http://intkonf.org/kand-pedagog-nauk-shiyan-t-v-kros-kulturna-pidgotovka-studentiv-u-vischih-navchalnih-zakladah/XIV>
11. Щербак О.И. Конфликтологическая подготовка специалиста: контекстный подход. *Психологическая наука и образование*. 2009. № 1. С. 48–54.

Polishchuk G. On the importance of the cross-cultural context of conflictological training of future foreign language teachers

The article offers an analysis of the cross-cultural context of conflictological training of future foreign language teachers in the process of professional training as a factor of their conflictological competence formation. The work aims to determine the features of the cross-cultural context of conflictological training of future foreign language teachers. The interpretation of key concepts such as culture, cultural potential and cross-cultural context has been given. Eight components of cross-cultural communication have been identified. It has been determined that overcoming the language barrier alone is not enough to ensure effective cross-cultural communication. It has been proved that future foreign language teachers must be ready to overcome not only the language but also the cultural barrier, which has been defined as a set of nationally specific components of culture, which creates its uniqueness, as well as problems of intercultural communication. The article outlines the problematic cultural areas that should be taken into account in the process of cross-cultural training, which forms a new cultural consciousness of future teachers – the ability to understand another way of life while contacting with another culture and other values, reconsider their values and abandon existing stereotypes. It has been established that the use of active teaching methods such as discussions, instructions, business games, modeling, cross-cultural interviews, analysis of ethnocultural situations, intercultural training, monitoring and diagnostic methods, allows future students to fully immerse themselves in active controlled international interaction. The positive influence of “cultural sensibilizers” on the results of cross-cultural training has been confirmed. It has been proved that, as a result of taking into account the cross-cultural context of conflictological training, future foreign language teachers become aware of differences in domestic and foreign cultures, which reduces their ethnocentrism and forms cross-cultural literacy and competence.

Key words: conflictological competence, culture, cross-cultural context, future foreign language teachers, professional activity.